

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਸੰਸਾਰ: ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ
ਜਲੰਧਰ |

100 ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਗਾਨੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ | ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ, ਦੋਵੇਂ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ | ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ | ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਮਾਈਆਂ ਲਈ ਧਾਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰ ਮੁੜ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਦੇ ਸਨ | ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ | ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਪਰ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਔਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ | ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਿਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ |

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਜੜਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਸਦੇ ਰਹੇ ਹਨ | ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ਰਾਪ ਦੋਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ | ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਜਬਰਦਸਤੀ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਾਪਰੇ ਜਾਂ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਮੂਲ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਗਣ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ | ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਬੇਗਾਨੀ ਧਰਦੀ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨਸਲੀ ਹਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ | ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ | ਅੱਜ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਜਦੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ | ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰੁੱਖ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਲ ਹੀ ਹੈ | ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼, ਕੋਲੰਬੀਆ, ਉਨਟਾਰੀਓ, ਮੈਨੀਟੋਬਾ ਅਤੇ ਅਲਬਰਟਾ ਵਰਗੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ | ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ | ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਅਸੈਂਬਲੀਆਂ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ | ਇਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਫ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਭਾਰਤ (ਪੰਜਾਬ) ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਖੇਡਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ |

"ਸ਼ਬਦ 'ਡਾਇਸਪੋਰਾ' ਚਾਹੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਯਹੂਦੀ' ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਖਿੰਡੀ ਇਕ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਣੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਉਭਰਦਾ ਹੈ | ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਅਧੀਨ ਜਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦਬਾਓ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਦੇਸੀ ਜਾ ਵਸੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਕੌਮ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਖਿੰਡਾਓ ਤੇ ਫੈਲਾਓ ਨੂੰ 'ਡਾਇਸਪੋਰਾ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਧੀਨ ਰੱਖਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਵਿਚਾਰਦੀ ਹੈ |" 1

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਦੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁੱਖ ਮਸਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਭਾਗੂ ਹੋਣਾ, ਇਕੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਲਾਕਾਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਰਗ ਵਿਚ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹਿੰਸਾ ਵਧਣ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਆਉਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖਾਉਣ ਵੱਲੋਂ ਪਾਸਾ ਪਲਟਣਾ, ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣਾ | ਇਹ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਮਸਲੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰੇ ਵਿਚ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਭਰਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ |

ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ | ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਔਖੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕ ਜਾ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨੇ ਪਏ, ਉਸ ਸਭ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ | ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਸਭ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਹੈ | ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼, ਨਵੇਂ ਪਰਿਵੇਸ਼, ਨਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ, ਨਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨਵੇਂ ਸੰਸਕਾਰ, ਨਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ, ਨਵਾਂ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ, ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਕਹਾਂਗੇ |

ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨਾਲ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ | ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਦੇਹਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ | ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀਆਂ ਉਸਦੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ | ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਲਿਖਤੀ ਜਾਂ ਮੌਖਿਕ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ | ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਚਾਰ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ | ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜੰਮੇ | ਦੂਜੇ ਜਿਹੜੇ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਆਏ, ਤੀਸਰੇ ਜਿਹੜੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਪੇਸ਼ਾ ਸਨ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚਾਲੀ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ ਆਏ | ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਅਨੁਭਵ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ | ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ | ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ |

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸੌ ਦੇ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਆਸਟ੍ਰੇਲਿਆ, ਯੂਰੋਪ, ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸੌ ਦੇ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪੜਨਾ ਪਵੇਗਾ | ਫਿਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ | ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ |

ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਸ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਹੈ | ਕਈ ਪਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਜਾਗਰੂਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੱਲ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ |

"ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਹਨ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ |" 2

ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਸੀ | ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਹੱਡ ਬੀਤੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ | ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪੜਤਾੜਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ | ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਉਹ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਪਰਵਾਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੋਚਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕਲਮ ਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ | ਉਸਦਾ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ ਉਸਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੂ ਬ ਰੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ | ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ | ਪਰ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਹੈ |

ਜਦੋਂ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੜਿਆ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੰਢਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ | ਉਹ ਨਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੁਣੇ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਬਦੇਸ਼ੀ

ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਗਏ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਿਦਿਅਕ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ | ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਆਪਣਾ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ | ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੜਤਾੜਨਾ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਦਾ ਹੈ | ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ | ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਉਂਦੀ | ਇਹ ਪੀੜੀ ਵੀ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਭੇਗਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ | ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ |

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ | ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਹੈ | ਬੇਸ਼ਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਲਿਖਣੋਂ ਨਹੀਂ ਰੁਕੀ | ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਬੁਣਤੀ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ | ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਸਲਵਾਦ, ਪੀੜੀ-ਪਾੜਾ, ਧਰਮ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜੁੜਦੀਆਂ ਗਈਆਂ | ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਹਨ | ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ | ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ | ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ, ਇਟਲੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਦਿ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ | ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੱਗੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ | ਨਾਵਲਕਾਰ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਕਵੀ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ | ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ |

"ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ | ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜਿਆ ਸਾਹਿਤ ਵੱਖਰਾ ਮੂੰਹ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ | ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਸੋਚ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ | ਸਾਹਿਤਕ ਬਿਰਤੀ ਕਦੀ ਵੀ ਸਥਾਨਕ ਕੰਮ ਤੋਂ ਅੱਭਿਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਵੀ ਪੱਲਾ ਮੇਚਣ ਦਾ ਸੁਯੋਗ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ | ਅੱਜ ਉਸ ਦਾ ਗੌਰਵ ਵਧਿਆ ਹੈ |" 3

"Diaspora literature can fill the cultural gap in learners and accelerate their second language learning." 4

ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਬਦਲੇਗੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਦਲਾਅ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ | ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਆਚਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇੰਟਰਨੈਟ, ਅਧਿਆਪਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ | ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਚੰਗੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ | ਕੁਝ ਕੁ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ | ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਨ ਕਿਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਵੀ ਹਨ |

"Younger children learn languages better than older ones. Children learn better than adults." 5

ਬਾਹਰ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਤੱਦ ਹੀ ਰਚ ਸਕਣਗੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੋਚ, ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤੋਂ, ਵਰਤਾਓ ਹੋਵੇਗਾ | ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਗਿਆ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ | ਇਹ ਲੋਕ ਚੰਗੇ ਭੱਵਿਖ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਏ | ਕੁਝ ਲੋਕ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੌਥੀ ਜਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ | ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕਦੇ ਭਾਰਤ ਆਏ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜੀਆਂ ਨੇ ਆਤਮਿਕਤਾ ਵਾਲਾ ਲਗਾਵ ਭਾਰਤ (ਪੰਜਾਬ) ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ |

"ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਦੇਸ਼ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ | ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖ ਕੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਪੀਣ, ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਨੂੰ

ਵਧੀਆ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ | ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਚੀਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ | ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਏ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ | ਇਹ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ |" 6

ਆਪਣੀ ਘੁਮਕੱਝ ਬਿਰਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਕਮਾਈ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਚਲਾ ਗਿਆ | ਉਸਨੇ ਕਮਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਲੱਭ ਲਏ ਪਰ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਤੜਪ, ਝੋਰੇ, ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੋਹ, ਤਾਂਘ ਉਸਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲੀ | ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹੇ | ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਰਦੇਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਕਾਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਔਲਾਦ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਹਨ | ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਕਲਮ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ | ਉਸ ਸਭ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਤੜਪ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ |

ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਹੈ | ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖਰਤਾ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ | ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁੱਖ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਅਸਫਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ | ਪਰਵਾਸੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਣਿਆਂ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕਣ ਦੀ ਜੁਰੱਅਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਨੁਭੂਤੀਆਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਹੋ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਕੇ ਨਵਾਂ ਦੇਸ਼, ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ, ਨਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ |

ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਜੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਹੰਢਾਏ ਸੰਤਾਪ ਅਤੇ ਸਵੈ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ | ਸਾਹਿਤ ਇਸੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ | ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਵੈਸਿਰਜੀ ਹੋਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ | ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਪਰਵਾਸ ਹੰਢਾਉਣ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਪਣੇ ਮੂਲਕ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਅਜਨਬੀਆਂ ਵਰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ | ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਦੇਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ | ਓਧਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਪੱਛਮੀ ਕਲਚਰ ਵਿਚ ਢਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜਿਉਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ | ਪਰ ਇਧਰੋਂ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ | ਉਹ ਨਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਹਰੀ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਅਪਨਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ | ਉਧਰਲੀ ਪੀੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਕਲਚਰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਚਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ | ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੱਜ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਉੱਪਰ ਪੂਰੀ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ |

"ਓਪਰੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਓਪਰੇ ਕਲਚਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਦਾ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਤੇ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ | ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਕਰਦੀ ਹੀ ਹੈ | ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਅਭਿੱਜ ਤੇ ਅਛੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ | ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ |" 7

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਉਸ ਸਭ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਥੇ ਬੈਠਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ | ਭਾਸ਼ਾ ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਪਛਾਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਤਿਆਗਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜੀਆਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ | ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦਾ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਉਸਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ, ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ, ਉਸਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ | ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੱਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ | ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ |

<https://www.gapbhasha.org/>

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- [1] ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਟਿੱਬਿਊਨ, 14 ਦਸੰਬਰ, 2019.
- [2] ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ: ਸਮਕਾਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2010, ਪੰਨਾ 144.
- [3] ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਂਬਾ (ਸੰਪਾਦਕ) ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਅੰਕ 40, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ, ਸਤੰਬਰ 1994, ਪੰਨਾ 24.
- [4] Rezina Nazeen Rimi, Saru Zabeen, Journal of Education and Social Sciences, Vol-3, 2016, P-9.
- [5] Peeny Ur, A Course in language teaching practice and theory, Cambridge University Press, 1996, P-286.
- [6] ਡਾ. ਰਤਨਾਕਰ ਨਰਾਲੇ ਦੂਬੇ (ਸੰਪਾਦਕ) ਪੁਸਤਕ ਭਾਰਤੀ, ਰੀਸਰਚ ਜਨਰਲ, ਟੋਰਾਂਟੋ, ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ 2019, ਪੰਨਾ 42.
- [7] ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ: ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਮਦਾਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1999, ਪੰਨਾ 72.